

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РЕСОЦІАНІЗАЦІЇ ОСІБ СПЕЦКОНТИНГЕНТУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

У статті розглянуто поняття "пенітенціарної ідеї", ресоціалізації особи спецконтингенту, показана роль управління процесом ресоціалізації малолітніх правопорушників у педагогічній діяльності А.С. Макаренка.

Ключові слова: пенітенціарна ідея, ресоціанізація особи спецконтингенту, життя, неповнолітні правопорушники.

Постановка проблеми. Ситуація останніх десяти років в Україні позначена подальшою криміналізацією середовища неповнолітніх, збільшенням питомої ваги тяжких злочинів, які скоюють особи віком до 18 років. Цей процес відбувається на тлі соціально-економічної кризи, що лише посилює криміногенні фактори. За вчинення злочинів засуджуються близько 18 тисяч неповнолітніх щорічно [1, с.41].

Україна як суверенна, незалежна держава, член ООН і ради Європи, ратифікувала низку міжнародних угод щодо прав людини та правил поводження із в'язнями. Конституція України проголосила права людини найвищою соціальною цінністю, а їх гарантії – головним обов'язком держави. Все це в повній мірі стосується і тих людей, котрі скоїли злочин і під впливом соціально організованих заходів повинні розкаятися.

Таким чином, актуальність теми пов'язана з необхідністю організації таких заходів, під впливом яких особи спецконтингенту спроможні розкаятися.

Мета даної статті передбачає пошук резервів управління процесами досягнення їх каяття.

Виклад основного матеріалу. Наше завдання пов'язане з аналізом поняття "пенітенціарна ідея", яка має латинське походження і перекладається як "ідея каяття"[4].

Уживання цього поняття пов'язане з визначенням нового змісту тих тюремних систем, які орієнтуються не на формально-юридичне виконання вироків суду про покарання злочинців, а на досягнення їхнього каяття (на сучасній мові – ресоціалізація).

У силу значущості проблеми сьогодні відбулося реформування пенітенціарної системи виховання в напрямку гуманізації та педагогізації її діяльності, що й обумовило розгляд питання ресоціанізація першочерговим.

Ці питання досліджували багато вітчизняних учених: Г. Т. Горобець, Р. А. Калужний, В. М. Панчук, Г. О. Радов, В. М. Синбов, М. О. Супрун, І.П. Яцина та ін. У

їхніх роботах висвітлені різні аспекти цієї проблеми. Так, В.М. Панчук та В.С. Сідак у вирішенні завдань ресоціалізації неповнолітніх злочинців перевагу надають явці з повинною. Зокрема, В. М. Панчук у роботі «Явки з повинною в системі ресоціалізації неповнолітніх засуджених» (1996) розглядає явку як «своєрідну сповідь людини, що вчинила злочин, якій передують глибокий критичний самоаналіз, напружена внутрішня боротьба і, врешті, відверте визнання власної вини» [2, с.95].

В. С. Сідак у роботі «О явке с повинной как основании освобождения от уголовной ответственности» (1976) зазначає, що «...при явці з повинною і сприянні в розкритті злочину проходять зміни зовнішніх обставин, які оточують винуватця, а саме: відхід особистості від злочинного середовища, з яким вона фактично розриває, і, більше того, сприяє органам влади в боротьбі з ним, злочинець, який щиросердно розкався, створює тим самим умови для свого перевиховання» [3, с.130-132].

Отже, явка з повинною передбачає відповідну перебудову їхньої свідомості, формування соціально корисних життєвих переконань та цілей. Переконання засудженого в необхідності виправлення, перебудови свого становлення законом норм поведінки базується на зміні його ціннісних життєвих орієнтацій, що починається з критичного осмислення свого минулого, а при високому рівні внутрішньої самокритичності і волевових рис особистості – рішучої відмови від колишніх асоціальних цінностей. Таким чином, явка з повинною сприяє не лише підвищенню рівня злочинів, але є одним з найвагоміших показників реальних здобутків в процесі ресоціалізації неповнолітніх засуджених.

У роботах І. П. Яцина і О. Г. Колб ставилося питання про необхідність створення умов для ресоціалізації неповнолітніх засуджених у слідчих ізоляторах.

Важливість ресоціалізації осіб спецконтингенту підкреслювали Г. О. Радов і В. М. Синьов як першочергову проблему пенітенціарної політики України на сучасному етапі її розбудови.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових здобутків учених у цьому напрямку, зазначена проблема залишається недостатньо вивченою. Закономірно, що в умовах сьогодення надзвичайно актуальним постає питання ресоціалізації осіб спецконтингенту та пошуку резервів управління цими процесами.

Важливим аспектом цієї проблеми є вивчення вітчизняного практичного досвіду, оскільки наукове вирішення сучасних проблем ресоціалізації неможливе без знання того, як розвивалася теорія і практика вітчизняної пенітенціарної науки в минулому, без нового осмислення і переосмислення великого педагогічного досвіду. Важливим, із цієї точки зору, є звернення до педагогічної спадщини А. С. Макаренка, оскільки саме в ній зосереджено, на наш погляд, чимало ідей, досвіду, наукових знань у сфері ресоціалізації особи спецконтингенту.

Одним із потужних резервів управління процесом ресоціалізації особи спецконтингенту (у досвіді А.С.Макаренка – це малолітні правопорушники) нами виокремлена гра-життя, за організацію якої педагог боровся все життя. Варто вказати, що питання про гру є одним із найважливіших та складних педагогічних завдань, яке вирішував А. С. Макаренко у своїй педагогічній діяльності. В усвідомленому сприйнятті виховного потенціалу гри педагог вбачає важливий фактор ресоціалізації і водночас – резерв успішності управління цим процесом.

Гра у баченні А.С.Макаренка постає як найзручніший, хоч і не найлегший метод дієвого педагогічного впливу на вихованців і метод вивчення їх.

Разом з тим, А.С.Макаренко застерігав педагогів від одностороннього сприйняття гри лише на ґрунті зорових вражень. Він був упевнений, що гра повинна полягати не лише в тому, що хлопчик бігає по майданчику і грає у футбол, а в тому, що кожну хвилину свого життя він трохи грає, щось із себе трохи зображає, граючи,

чимось вищим себе почуває. Учений робить висновок: гра обов'язково повинна бути присутньою в дитячому колективі, оскільки дитячий колектив, який не грається, не буде справжнім дитячим колективом. Вилучити гру із життя дітей це значить, на його думку, «вийняти душу з тіла». Педагог твердо переконаний: при всій розмаїтості й багатогранності дитячих інтересів, хоч якими різними вони не були б за своєю вдачею, хоч як би відрізнялись молодші від старших і середніх, а дівчата від хлопців, є щось спільне, нездоланне і єдине для всіх вихованців – це жаждоба чарівного і яскравого, гарного і привабливого, героїчного й піднесеного. Це спільний інтерес до гри та романтики. Антон Семенович був упевнений, що гра розумна, хороша і створює особливий мажорний тон у колективі, захоплює дітей, закликає до активних дій, сприяє згуртованості колективу, надає можливості розвитку ініціативи. При цьому він застерігав: не вогнище від нагоди до нагоди, не похід з ночівлею, не раз за три роки, не хвилинна забава, аби тільки чим-небудь зайняти дітей, а такий стиль і ритм, де вся робота колективу – це тонко продумана, захоплива, розумна гра з красою і романтикою, з фантазією і сміливою вигадкою, з постійними несподіванками і діловим азартом. Утім педагог підкреслював, що взаємозв'язок гри і романтики тоді досягає найбільшої ефективності, коли романтика буде залежати від гри, від морального спрямування. Із контексту зрозуміло, що важливі не самі ігри, а те, що дають вони дітям, той спеціальний досвід особистих і громадських почуттів, переживань, то їх виховний потенціал. Педагог був переконаний, що гра – не самоціль, а лише умова успішного перевиховання малолітніх правопорушників. Слушною є думка педагога і про те, що гра – різноманітна, «різнокольорова» діяльність вихованців.

Враховуючи те, що потяг до романтики та гри є природний для дітей, гра була зведена А. С. Макаренком до принципу діяльності колективу колонії та комуни. Такий підхід до розуміння гри сприяв тому, що гра стає для вихователів і вихованців колонії і комуни принципом руху колективу, його провідною основою діяльності, пріоритетним засобом ресоціалізації малолітніх правопорушників.

А. С. Макаренко не тільки розробив оригінальну теорію виховання, а й здійснив помітний внесок у розробку чудової, зразкової моделі гри, де гра і життя колективу колонії і комуни були злиті в єдиний сплав – гри-життя.

Вихованці А. С. Макаренка піднялися до того рівня, коли ідея гри стає для них правилом життєвої поведінки. Тому підтвердження – військова гра, яка потім, у наступні роки, стала однією із складових частин виховної системи колонії, а пізніше і комуни.

А. С. Макаренко відразу помітив позитивний вплив гри на колоністів. Зовнішній вигляд колоністів, стрункість, уміння спокійно і вільно тримати себе, впевнена хода з піднятою головою – все це були перші результати правильної військової виправки. Колоністи помітно захопилися цим строем, їх природне прагнення до військової гри внесло чимало нового в життя вихованців. Звичка колоністів на всякий наказ відповідати «єсть» і салютування піднесенням руки були введені в колонії під впливом військових занять. Все це привело до того, що колоністи дедалі більше, за окремими винятками, ставали підтягнутими, стрункими.

Пізніше, в 1938 році, аналізуючи свій педагогічний досвід, А. С. Макаренко говорив, що серед багатьох створених у колонії, а потім і в комуні традицій він особливо цінив традицію воєнізованої гри.

Варто вказати, що педагог, не знайшовши потрібного терміна, гру називав «воєнізацією». Це вносило в дитяче життя романтику, приваблювало красою рухів та вчинків, благотворно впливало на естетичний розвиток. Елементи «воєнізації» потребували беззаперечного підпорядкування наказам командира, а це сприяло вихованню старанності і точності, високої організованості і дисциплінованості. З

допомогою гри вирішувалися найважливіші виховні, господарчі та інші завдання. Зокрема, А. С. Макаренко не боявся називати будівництво заводів у комуні «великою діловою грою». В самоуправлінні, у взаєминах вихованців він застосовував гру не як окремих пласт, а як міцний сплав гри й діла, який забезпечував високу якість ресоціалізації кожної особи спецконтингенту.

Це яскраво прослідковується на прикладі збирання врожаю. Захоплююче і чудове свято праці! А.С. Макаренко змальовує працю у «Педагогічній поемі» як творчість, мистецтво, насолоду, а головне – показує формування нової людини в процесі праці. Крізь зовнішню непривабливість і окремі неподобства в поведінці правопорушників він умів бачити і розкривати кращі риси їх характеру. «Буруну припала честь косити перший сніп. Передаючи за традицією прикрашений квітами сніп наймолодшому членові колонії, Бурун говорить:

– Візьми цей сніп із моїх рук, працюю і вчися, а коли виростеш, щоб і ти добився тієї честі, якої добився я – косити перший сніп!

І менший, Зорень (у майбутньому офіцер авіації), відповідає Бурунові:

– Спасибі тобі, Грицю! Я буду вчитися і буду працювати. А коли виросту, здобуду і собі таку честь!»

У такий спосіб А.С.Макаренко на практиці показав культуру людських взаємовідносин як засобу формування особистості. Через працю колишні правопорушники утверджували свою гідність і честь. Це свідчить про переосмислення ними власної соціальної позиції в минулому, каяття у вчинених правопорушеннях і готовність до виправлення. Таким чином, модель гри-життя А. С. Макаренка, за яку він боровся все своє життя, є носієм наукової функції, яка обґрунтовує функціонування пенітенціарної ідеї перевиховання в загальній системі виховання і є підставою для обґрунтування процесу ресоціалізації особи спецконтингенту.

Висновок. Значення наукового доробку А. С. Макаренка полягає в тому, що педагог, на наш погляд, здійснив першу в історії вітчизняної педагогіки, спробу осмислення гри-життя як потужного резерву управління процесом ресоціалізації особи спецконтингенту, складовою якої є пенітенціарна система виховання.

Список використаної літератури

1. Киричук О. В. *Неповнолітні у пенітенціарній системі* / О.В.Киричук // *Практична психологія та соціальна робота.* – 1999. – № 2.
2. Панчук В. М. *Явки з повинною в системі ресоціалізації неповнолітніх засуджених* / В. М. Панчук // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики.* – К.: Вид-во Київського інституту внутрішніх справ, 1996. – № 1. – С. 95 – 100.
3. *Управління школою.* Випуск №3 (267). – Січень 2010р. – С. 32.
4. *Педагогічна думка // Формування життєвих компетентностей особистості та підготовки її до успіху* / Р. Гринчук. Вид-во «Львівська політехніка», 2010. Випуск №2. – С.35.
5. Пашко Л.Ф. *Музей-заповідник А.С.Макаренко : путеводитель.* /Л.Ф.Пашко – Харків. : Прапор, 1991.– С.56.

А.В. Бардинов, Полтава

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЦЕССОМ РЕСОЦИАНИЗАЦИИ ЛИЦ СПЕЦКОНТИНГЕНТА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ А.С. МАКАРЕНКО

В статье рассмотрено понятие "пенитенциарной идеи", ресоциализации личности спецконтингента, показана роль управления процессом ресоциализации малолетних правонарушителей в педагогической деятельности А.С.Макаренко.

Ключевые слова: пенитенциарная идея, ресоциализация, спецконтингент, игра-жизнь, несовершеннолетние правонарушители.

O.V. Bardinov, Poltava

MANAGING OF THE PROCESS OF RESOTSIANALIZATION OF INDIVIDUALS OF SPECIAL CONTINGENT IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF A.S. MAKARENKO

A concept "penitenciarnt idea" is considered in the article, resocianization of persons of the special contingent, the role of the process of resocianization young offenders control i A.S.Makarenko's is shown pedagogical activity of.

Key words: penitenciarntion idea, resocianization of a person of the special contingent, game-life, young offenders.